

פרק כא

מחלוקת הצדדים בפרשנות גדרי המוצר

מקרה בו הקונה קיבל מוצר השונה ממה שסוכם בין הצדדים יכול לנבוע מחמת טעות, או מחמת שהצדדים נתנו פרשנות שונה להגדרות שנאמרו בשעת הצעת העסקה.

במקרה בו ארעה טעות, כבר התבאר לעיל (פרק יד, בענין הזמנה שלא התמלאה בשלימות) שהמקח אינו בטל, אלא המוכר יחליף את הסחורה.

למקרה בו סיבת השינוי נובעת מפרשנות שונה יתכנו כמה סיבות. יתכן שהדבר נובע מכך שההגדרה היא בת כמה משמעויות, כגון שיש שמתכוונים למוצר זה ויש המתכוונים למוצר אחר, כפי הדוגמא המובאת בפרק המניח (ב"ק דף כז ע"א), "כד וחבית", או יתכן שאמנם להגדרה קיימת משמעות אחת בלבד, אבל יש בני אדם שמשתמשים במושג זה במובן כוללני ויש שכוונתם רק למובנו המצומצם, כגון 'מנעול לדלת', יש המתכוונים לכל האביזרים הקשורים למנעול ויש כוונתם רק למנעול עצמו.

כמו כן קיימים מקרים בהם קיים דמיון מסוים בין המוצרים ולכן אין דרך בני אדם להקפיד על השוני שביניהם, וכאשר המוכר מנוע מלספק לקונה את המוצר הנדרש, הוא מספק לו מוצר שונה, על סמך זה שאין דרך הקונים להקפיד על כך. דבר זה מצוי במוצרי מזון ששם המוצר הוא כשמו של המפעל המייצר, ואין הקונה מקפיד אם יקבל מוצר דומה המיוצר במפעל אחר.

יש לברר, במקרים אלו, כאשר הקונה ביקש מוצר, נקב בשמו, וקיבל מוצר שונה ומקפיד על השינוי, דהיינו, הקונה טוען שהוא התכוון למשמעותו הרגילה של שם המוצר, ואילו המוכר טוען שהיה סבור שהכוונה למוצר אחר שקרוי גם הוא בשם זה או שהיה סבור שאין הקונה מקפיד על השינוי או שפירש את "שם" המוצר באופן אחר, שגם כן מקובל לפרשו כך, האם רשאי הקונה לבטל את המקח. בנוסף לזה יש לדון האם קיים הבדל דיני בין מקרה בו הקונה כבר שילם לבין מקרה בו טרם שילם.

לצורך הבירור יש לעיין בסוגיית "אין הולכים בממון אחר הרוב" ובהשלכותיה לנידוננו.

א. פרשנויות שונות

המקרה בו נמכר מוצר אשר "שמו" ניתן לפרשנויות שונות, נידון בסוגיה במסכת בבא בתרא (דף צב ע"א) דלהלן:

"המוכר שור לחבירו ונמצא נגחן, רב אמר הרי זה מקח טעות, ושמואל אמר יכול לומר לו לשחיטה מכרתיו לך".

הרשב"ם פירש את סברת שמואל, וז"ל:

"דהא איכא דזבין לשחיטה, ורובא לאו כלום הוא והוי ליה כי פלגא ופלגא והמוציא מחבירו עליו הראיה... אלא אזלינן בתר ההוא שטוען יפה, דכיון דרובא לאו כלום הוא, לא היה לו למוכר לפרש אלא הלוקח הוי ליה למימר לרדיא קבעינא, ומדלא פירש הפסיד.

ולא דמי ליינ ונמצא חומץ, דהתם יין קתבע מיניה דמוכר בהדיא".

מבואר בדבריו שכאשר הקונה הגדיר במדוייק את המקח וניתן לו מין אחר (יין ונמצא חומץ), המקח בטל. אולם כאשר מדובר במקח שניתן לפרשו בכמה אופנים, על הקונה לדייק ולהגדיר היטב את המוצר המבוקש, ואינו יכול לנקוט בשם המקח בסתם ולהסתמך על רוב בני אדם המפרשים את המקח באופן בו הוא מעוניין, כיון שלענין מקח וממכר, כאשר קיים מיעוט שיפרשו באופן אחר, מתייחסים אליהם כאילו הם מחצה, ויד המוכר על העליונה. כעין פירוש הרשב"ם מבואר ג"כ בדברי הנימוקי יוסף.

להלכה נפסק ברמב"ם (פטי"ז ממכירה ה"ה) ובשו"ע (חוי"מ סי' רל"ב הכ"ג) כשיטת שמואל, שאין הולכים בממון אחר הרוב.

העולה מכאן לנידונינו, כשסיבת קבלת המוצר השונה נובעת מכך ששם המוצר שנמסר ע"י הקונה ניתן לפרשנות אחרת מכפי שהתכוון הקונה, וכך אמנם פירשה המוכר, אם המוכר מוחזק בממון - ידו על העליונה.

ב. הקונה טרם שילם

יש לדון במקרה דלעיל, כאשר הקונה טרם שילם, האם מחייבים אותו לשלם עבור המוצר שקיבל אע"פ שאין זה המוצר שחפץ, אם לפי רוב בני אדם המוצר שקיבל עונה על ההגדרה של המוצר שביקש, דהיינו כאשר הרוב מסייע למוכר, ואילו הקונה טוען שהתכוון להגדרה שאליה מתכוונים המיעוט.

נראה שנידון זה נתון במחלוקת הפוסקים, כדלקמן.

פרישה - מוציאים מהקונה

כתב הטור (חוי"מ סי' רל"ב כ"ג):

"המוכר שור לחבירו ונמצא נגחן... אבל אם עדיין המעות ביד הלוקח, כתב הרמ"ה ז"ל, לא מיבעיא אם רובא לרידיא זבני דאיכא רובא דמסייע לחזקת הממון, דאמרינן המוציא מחבירו עליו הראיה, אלא אפילו כי הדדי נינהו, חזקת ממונא עדיפא והמוציא מחבירו עליו הראיה".

הפרישה התייחס למשפט האחרון ("אלא אפילו כי הדדי נינהו, חזקת ממונא עדיפא"), וזה לשונו:

"רצונו לומר, בהאי (דהיינו כאשר יש שוויון בין כמות הקונים לשחיטה לבין הקונים לחרישה) עדיפא (יד הקונה המוחזק על העליונה), דדבר גדול הוא החזקה. אבל אם רובא זבני לשחיטה, סבירא ליה **דמוציאין מיד הלוקח** המעות ולא מהני ליה החזקה כל כך מאחר שכבר המשך הבהמה אליו וקנהו בקנין, ומשום הכי קאמר דווקא כי הדדי נינהו.

מה שאין כן כשיש המעות ביד המוכר, דאין מוציאין מידו אע"ג דרובא זבני לרידיא, כיון דכבר קנהו הלוקח בקנין גמור, וק"ל".

דייק הפרישה מלשון הרמ"ה, שהולכים אחר הרוב להוציא ממון מהקונה. כפי הנראה, סברתו היא, שהרוב מצטרף לזה שהחפץ כבר עבר לבעלותו של הקונה, לכן משאירים את המקח בתוקפו.²⁷⁶

תוספת הסבר מובאת בדברי **ערוך השולחן** (רל"ב ל"ו) שפסק כשיטת הפרישה, וז"ל:

"ומפני מה אזלינן בזה בתר רובא ולא בתר החזקה כבמוכר (ר"ל - והרי כאן הקונה מוחזק במעות). מפני דלקיים המקח אזלינן בתר החזקה, דבזה גם חזקת המקח מסייע. ואף שאין זה חזקה גמורה, מ"מ הוא כעין חזקה, דהא עשו מקח ביניהם, אבל לילך בחזקה נגד הרוב ולבטל המקח, לא אזלינן, דרובא ודאי עדיף מחזקה לחוד. (נ"ל)

ויש מי שחולק בזה וס"ל דדין הלוקח כדין המוכר [נה"מ] ולי נראה עיקר כדעה הקודמת [וכן משמע מלשון הרמ"ה בטור]."

הנראה בבאור דברי ערוך השלחן, שכנגד חזקת הממון של הקונה קיימת חזקת המקח שכבר נעשה, ולכן מתחייב הקונה לשלם עבור המקח, וחזקה זו מחלשת את

276. עיין להלן בהמשך הפרק, שמדברי היד רמה עצמו ניתן לדייק לכאורה הפוך מדיוקו של הפרישה בדברי הרמ"ה.

חזקת הממון שלו. במצב זה של חזקה כנגד חזקה מכריע הרוב לחייב את הקונה לשלם.

לפי שיטה זו בנידון בו המוכר סיפק מוצר שונה אשר אין דרך בני אדם להקפיד על השוני, אולם הקונה מקפיד על כך ומסרב לשלם עבורו - מוציאים ממנו את התשלום.²⁷⁷

ים של שלמה ונתיבות המשפט - אין מוציאין מהקונה

היים של שלמה' (ב"ק פ"ג אות א') באר בסוגיית "כד וחבית" את דברי הגמ': "למאי נפקא מינה, למקח וממכר", וזה לשונו:

"פירוש, כגון במקום שקורין רובא דעלמא לכדא כדא ולחבית חבית, ומקצת אנשים קורין גם כן לחבית כדא. ואם טען הלוקח 'לא קניתי ממך אלא חבית שהיא גדולה' והלוקח עדיין לא נתן המעות רק שהקנה לו המוכר בקנין סודר, יכול הלוקח לטעון כך ולעכב המעות בידו ולומר 'אני מן המועטין שקורין לחבית גם כן כדא, והאי כדא שקניתי ממך חבית הוא', ואין צריך לקבולי אפילו מי שפרע".

מבואר בדבריו שגם באופן זה שהרוב הוא כנגד הקונה שכבר קנה את המקח, יד הקונה על העליונה.

וכן מבואר **בקצות החושן** (ר"ב סק"א) שדייק מתשובת הריב"ש (דלעיל, עיי"ש), וזה לשונו:

"ומשמע מיניה (ממה שכתב הריב"ש: "ואף אם אינו לרוב בני אדם... כיון שהקדים לו המעות וכו'") דאם הלוקח מוחזק, ולא נתן עדיין המעות, ומיעוט קרי לנבילה נבילה, שאין צריך הלוקח ליתן הדמים כיון שלא התנה אלא אם כשירה אם טריפה וזו נבילה, ואע"ג דרובא קרו לה לנבילה טריפה, אין הולכין בממון אחר הרוב לאפוקי ממונא מיד הלוקח".

כך היא גם שיטת **נתיבות המשפט** (ר"ב סק"ב) אשר הביא את דברי הפרישה דלעיל, תמה על סברתו, והוכיח מהסוגיה שאין להוציא ממון מהקונה המוחזק, כדלקמן.

בסוגיה במסכת בבא בתרא (דף צב ע"ב-צג ע"א) הדנה במחלוקת רב ושמואל

²⁷⁷ סברת הפרישה וערוה"ש צ"ע, כיצד מתחשבים בזה שהמקח כבר נעשה, ומתייחסים לזה כ"חזקת המקח", הרי זה הוא גוף הנידון, האם המקח קיים או אולי נחשב מקח טעות, ולכאורה במקרה כזה אפילו "כעין חזקה" אי אפשר להחשיבו.

(דלעיל) מובאת הברייתא :

"המוכר עבד לחבירו ונמצא גנב או קוביוסטוס (=גונב נפשות - רש"י. משחק בקוביה - ר"ח) הגיעו". (קנה הלוקח ואין כאן מקח טעות - ע"פ רש"י)
(נמצא) "ליסטים מזויין (=הורג נפשות וסופו ליהרג - רש"י) או מוכתב למלכות (שנגזר דינו לההרג) אומר לו (הקונה למוכר) הרי שלך לפניך".
(דגברא קטילא זבין ליה - רש"י)

הגמ' ניסתה להוכיח מברייתא זו כנגד שיטת שמואל:

"רישא מאי טעמא" (מדוע אם נמצא גנב או קוביוסטוס המקח קיים, והלא זהו מום גדול והקונה לא קיבל עליו בפירוש את המומים - ע"פ פרש"י)
"לאו משום דרובא הכי איתנהו" (האם אין הסיבה לכך מכיון שרוב העבדים הם גנבים וכדומה, ועל דעת זה קנה הקונה. משמע שהולכים אחר הרוב, ומכאן קשה על שמואל הסובר שאין הולכים בממון אחר הרוב).

הגמ' דחתה את ההוכחה :

"לא, כולו הכי איתנהו". (כולם גנבים ונחשב שקיבל עליו בפירוש)

הרמב"ן וראשונים נוספים (ר"ן ורשב"א ויד רמה) פירשו שכוונת הגמ' בקושיה על שמואל היא, שמדובר במצב בו הקונה טרם שילם, כפי שמוכח מהסיפא שכאשר המקח בטל נאמר "הרי שלך לפניך" ולא נאמר "הרי זה מקח טעות" שמחייב החזר כספי, משמע שמדובר במצב בו אין תביעה כספית.

לאור זאת טען הנתיחה"מ :

"ומאי קושיה (=כיצד רצתה הגמ' להוכיח כנגד שמואל מהברייתא), הא כשהלוקח מוחזק (=שכבר עשה קנין בחפץ, הרי לשיטת הפרישה) אפילו לשמואל הולכין בממון אחר רוב. אלא ודאי דלשמואל דקיימא לן כוותיה אין הולכין בממון אחר הרוב אפילו להוציא מיד הלוקח, וזהו ראייה שאין עליה תשובה.

ולכן נראה דודאי לעולם לא אזלינן אחר רובא להוציא ממון אפילו מיד הלוקח, והא דאמר (=הרמ"ה) 'אפילו כי הדדי ניהו' הוא לאו דווקא או דחשיב ליה כי הדדי כיון דרובא בממון לאו מידי הוא, והעיקר הוא מטעם מוחזק".

וכן נראה לדייק מדברי המאירי (ב"ק דף מו ע"א) בסוגית המוכר שור לחבירו ונמצא נגחן, וז"ל :

"היה השור ביד הלוקח ולא פרע המעות עדיין, נעשה האחר מוציא מחבירו והוא צריך להביא ראיה או ליטול את שורו, כלל גדול בדין המע"ה".
ניתן ללמוד מזה שלא חילק המאירי בין אם הרוב לצידו של הקונה או שהרוב כנגדו, שלא קיים הבדל דיני בזה, אלא בכל מקרה אין מוציאין מהמוחזק.

יש להעיר עוד, שבפירושו של **היד רמ"ה** (בבא בתרא פ"ו אות ט"ז) בסוגיית צמד ובקר, כתב בהקשר לזה:

"דאפילו תימא נמי דלא שקיל מוכר דמי, מחייבין ללוקח למיתב ליה דמי משום **דכולהו הכי איתנהו**..."

מבואר בדבריו שדווקא כאשר **כולם** קוראים לצמד צמד, והקונה טוען שהמכירה כלול גם הבקר, והוא עדיין מוחזק, מוציאים ממנו. משמע שאם יש רוב, וכנגד זה קיים מיעוט שאין קוראים לצמד צמד, אלא כוללים בזה גם את הבקר, רשאי הקונה להחזיק בממון ולטעון שהוא שייך למיעוט.

משמעות זו היא כנגד דיוקו של הפרישה (דלעיל) מהטור, אשר בדין זה הסתמך על הרמ"ה, ומכאן לכאורה מבואר שאין הכרח לדיוקו.

סכום

קונה שהזמין מוצר אשר שמו ניתן לפרשנויות שונות, וקיבל מוצר אשר אמנם נקרא בפי רוב בני אדם כפי השם שציין הקונה, אולם הקונה טוען שכוונתו היתה למוצר אחר אשר בפי מיעוט בני אדם נקרא בשם שנקב, ולכן אין הוא מעוניין לשלם עבור המוצר אלא להחזירו למוכר, ואילו המוכר דורש שהקונה ישלם עבור המוצר:

דעת הפרישה שמוצאין מהקונה את התשלום, וכן דעת ערוך השלחן.

דעת רש"ל, קצות החושן ונתיבות המשפט שאין מוצאין, וכן נראה שמדוייק מדברי המאירי והרמ"ה.

להלכה

נראה שבמקרה זה רשאי הקונה המוחזק לטעון - "קיים לי" כפוסקים הסוברים שאין מוציאין מהקונה גם כאשר הרוב מסייע למוכר. יש ללמוד מכאן קל וחומר למקרה בו הרוב הוא לצידו של הקונה המוחזק, שאין מוציאין ממנו.

מסקנה

קונה שהזמין מוצר אשר שמו ניתן לפרשנויות שונות, וקיבל מוצר אשר אמנם

נקרא בפי רוב בני אדם כפי השם שציין הקונה, אולם הקונה טוען שכוונתו היתה למוצר אחר אשר בפי מיעוט בני אדם נקרא בשם שנקב, ולכן אין הוא מעוניין לשלם עבור המוצר אלא להחזירו למוכר: אין מוציאים מהקונה את התשלום, בין במקרה בו הרוב הוא לצידו של הקונה ובין במקרה בו הרוב נגדו.

ג. פרשנות שונה מההגדרה המילולית

ישנם מקרים בהם אנשים מזמינים מוצר ומגדירים אותו בשם שאינו בהכרח רצונם הבלעדי, כגון במוצרים אשר מקובל לכנותם על שם חברת היצר, והקונה לא יתנגד אם יקבל את המוצר המבוקש מחברה אחרת, כגון קונה שרצה לקנות משקה או סיגריות ונקט בשם החברה המייצרת, ולרוב הקונים אין הקפדה כאשר יקבלו מוצרים דומים המיוצרים ע"י חברה אחרת.

יש לדון במקרה בו הקונה טוען שהוא התכוון בדווקא למוצר הספציפי שציין, ואינו מעוניין במוצר דומה, ואילו המוכר טוען שהוא סבר שהקונה שייך לקבוצת הקונים שאינם מקפידים על שינוי זה, ידו של מי על העליונה.

לצורך הבירור יש לעיין בסוגיות העוסקות במכירת מקח מוגדר שפירושו המילולי אינו מוטל בספק, אלא שיש אנשים שאין מתכוונים בדווקא לזה, כדלקמן.

א. סוגיית צמד ובקר

המשנה במסכת בבא בתרא (דף עז ע"ב) דנה במכירת אביזרי חרישה, מה כלול בשם המקח ומה אינו כלול בו. וז"ל:

"מכר את הצמד (= העול שצומד ומחבר את השוורים יחד - רע"ב) לא מכר את הבקר. מכר את הבקר לא מכר את הצמד. ר' יהודה אומר הדמים מודיעין.. וחכמים אומרים אין הדמים ראייה".

הגמ' (שם) דנה במחלוקת התנאים אם הדמים מודיעים, ומסקנתה:

"לא צריכא, באתרא דקרו ליה לצמדא צימדא ולבקר בקר, ואיכא נמי דקרו לבקר צימדא, ר' יהודה סבר הדמים מודיעין ורבנן סברי אין הדמים ראייה"

פירש הרשב"ם:

"ורבנן סברי. כיון דיש קורין לבקר בקר ולא קרו ליה צמד, לא אמרינן הדמים מודיעים, דדלמא האי מינייהו הוא ולא מכר את הבקר דיד לוקח על התחתונה דאוקי ממונא בחזקת מריה...."

מבואר בזה, שמדובר בנידון בו המילה "צמד" משמעותה היא לעול בלבד (לפי פירוש רע"ב, ולפי הרשב"ם כלול בזה גם כלי העגלה הקטנה והעגלה עצמה), ודרך חלק מן הקונים לכלול בזה גם את הבקר, ואילו חלק אחר מן הקונים מתכוין במילה "צמד" רק להוראתו המילולית. במקרה זה כאשר המוכר הודיע שמוכר "צמד", אם הוא מוחזק בממון, רשאי לטעון שכוונתו היתה רק לצמד ללא הבקר.

נראה להוכיח שגם כאשר המוכר טוען כנגד הרוב וכן כנגד הפירוש המילולי הרגיל של שם המקח, בכל אופן ידו על העליונה, כדלקמן.

בפירושו של **היד רמ"ה** (ב"ב פ"ה אות ל"ד) התייחס בזה למקרה בו המוכר רוצה להחזיק כנגד הרוב, וז"ל:

"... אבל היכא דאין דמים מודיעים, אע"ג דרובא קרו ליה לבקר נמי צמד, כיון דאיכא מיעוטא דקרו ליה לצמד צמד ולבקר בקר, לא אזלינן בתר רובא אלא המוציא מחבירו עליו הראיה, מידי דהוי אמוכר שור לחבירו ונמצא נגחן, דאע"ג דרובא לרידא זבני, כי אייקר וקם ב(דמי) רידא דליכא למיחזי דמי היכי, לא אזלינן בתר רובא אלא המע"ה כי טעמא דשמואל קיי"ל דאיתא לדינא".

הרי שהשווה נידון זה למוכר שור ונמצא נגחן שבזה קיי"ל המע"ה, משמע מדבריו שאין חילוק בזה בין אם המוחזק מסתמך על אותם אנשים המתכוונים ב"שם" המוצר כפי משמעותו המילולית לבין אם מסתמך על אותם שכוללים בזה דברים נוספים, אף אם הם מהוים מיעוט, אלא בכל מקרה ידו על העליונה.

כמו כן יש להוכיח **מתשובת הריב"ש** (סימן ת"ג). הנידון שם הוא במקרה בו אדם קנה בהמה שנשחטה, וקיבל עליו לקנותה בין אם תמצא כשרה ובין אם תמצא טריפה, ואח"כ התברר שהבהמה התנבלה בשחיטה, ונמצא שאין היא כשרה וגם לא טריפה אלא נבילה. השאלה היתה האם המקח בטל. וזה לשונו:

"נראה שהדין עם המוכר... ואע"ג שלפי האמת אין זה טריפה אלא נבילה, במקח וממכר אזלינן בתר לישנא דאינשי שאין מדקדקין בין נפסלה בשחיטה או אם נשחטה כראוי ודבר אחר גרם לה ליפסל, ובין בזו ובין בזו טריפה קרי לה... ועוד, שאפילו נאמר שרוב בני אדם אין קורין לזו טריפה, כל שהמיעוט קורין לה טריפה, יד המוכר על העליונה כיון שהוא מוחזק בה..."

ואין ללוקח שיאמר בנידון זה, כיון שראיתי הבהמה שחטה, הייתי סבור שנשחטה כראוי ועל דעת זה קניתי ממנה, כיון שזה אמר 'בין כשירה ובין טריפה' ויש בכלל זה אפילו לא נשחטה כראוי לפי לשון רוב בני אדם, היה לו להתנות בפירוש, ואף אם אינו בכלל לרוב בני אדם כי אם למיעוט, כיון

שהקדים לו המעות וזה מוחזק, היה לו להתנות, וכיון שלא התנה בפירוש, הוי ליה דברים שבלב ואינן דברים....”

מבואר בדבריו שגם במקרה בו נאמרה הגדרה מדוייקת ("טריפה"), רשאי המוכר לפרשה באופן כוללני יותר (גם "נבילה"), אף אם קיים רק מיעוט אנשים המפרשים באופן זה, וזכות זו ניתנת למוכר אף כאשר הקונה טוען שהיתה לו סיבה טובה לזה שלא פירט יותר ("כיון שראיתי הבהמה שחווה וכו'"). כל זאת מחמת שבמקח וממכר מתייחסים ללשון בני האדם, וכל עוד המקח שנתן המוכר לקונה כלול בלשון בני אדם בהגדרת שם המקח שעליו סכמו מתחילה - יד המוכר על העליונה.

העולה מסוגיה זו, שכאשר נחלקו הצדדים בשאלה, האם שם המוצר שעליו סוכם - הוא בדווקא - או שמא הכוונה באופן כוללני יותר, אם המוכר מוחזק בממון, ידו על העליונה כאשר קיים לפחות מיעוט העומד לצידו.

ב. סוגיית המקבל שדה מחבירו ויבש המעיין

על אף האמור לעיל, שיד המוכר על העליונה, נראה שקיימת מחלוקת הפוסקים במקרה בו הקונה הוא זה שנקב בשם המוצר שמעוניין לקנות, כפי העולה מהסוגיה דלקמן.²⁷⁸

נאמר במשנה במסכת בבא מציעא (דף קג ע"ב):

"המקבל שדה מחבירו (באריסות - למחצה לשליש ולרביע, או בחכירות בכך וכך כורים לשנה - רע"ב), והיא בית השלחין או בית האילן...

אם אמר לו (האריס) - 'חכור לי בית השלחין זה או בית האילן זה' (גילה דעתו שבשביל שהיא בית השלחין שכרה ממנו במחיר גבוה), יבש המעיין (שבה, שממנו משקין אותה) ונקצץ האילן - מנכה לו מן חכורו".

הגמ' שם (דף קד ע"ב) שאלה:

"וואמאי (מנכה לו מן חכורו אם יבש המעיין), לימא ליה (המחכיר) שמא בעלמא אמרי לך (כך היא נקראת, אבל לא בשביל המעיין העליתי בחכירותך)..."

אמר שמואל, לא קשיא, הא דאמר ליה מחכיר לחוכר, הא דאמר ליה חוכר למחכיר.

278. ניתן לטעון שהסוגיה דלעיל עסקה רק במקרה בו המוכר הוא שהגדיר את המקח ולא הקונה.

אמר ליה מחכיר לחוכר (שדה בית השלחין אני מחכיר לך - יכול לומר) שמא בעלמא אמר ליה. אמר ליה חוכר למחכיר - קפידא.

רבינא אמר, אידי ואידי דאמר ליה מחכיר לחוכר, מדאמר 'זה', מכלל דקאי בגווה עסקינן, בית השלחין למה ליה למימר, דקאמר ליה בית השלחין כדקיימא השתא".

מבואר בזה שלשיטת שמואל קיים הבדל בין אם ההגדרה באה ע"י הקונה, שאז יש קפידא בדבר, לבין אם באה ע"י המוכר, שבזה אין הקפדה שיהא דווקא כפי שאמר, אלא ישם הדבר בלבד. לעומת זאת, לרבינא, בשני המקרים מדובר שהמחכיר אמר לחוכר, ויש הבדל בין אם אמר 'זה' לבין אם לא אמר.

מחלוקת ראשונים

נחלקו הראשונים האם ההלכה כשיטת שמואל.

הרמב"ם (פ"ח משכירות ה"ד) הביא להלכה את תירוצו של רבינא, וכן דעת הרי"ף והרא"ש.

המגיד משנה כתב (שם):

"ורבינו פסק כאוקימתא דרבינא ולא חש להא דשמואל, ונראה מדבריו ז"ל דאפילו אמר ליה חוכר למחכיר - 'בית השלחין אני חוכר ממך', ויבש המעיין - אינו מנכה לו מן חכורו, שאם לא כן, היה לו ז"ל לבאר.

אבל הרמב"ן והרשב"א ז"ל אמרו, מדלא אמר רבינא 'לעולם לא שנה אמר מחכיר לחוכר, לא שנה אמר חוכר למחכיר', שמעינן מינה דמודה רבינא היכא דאמר חוכר למחכיר דקפידא ואע"פ שאינו עומד בתוכה..."

מבואר שקיימת בזה מחלוקת ראשונים:

הרמב"ם לא פסק כשמואל, ואילו הרמב"ן והרשב"א וכן הנימוקי יוסף והרמ"ה פסקו כשמואל.

להלכה פסק השו"ע (חו"מ סי' שכ"א ס"ב) כרמב"ם. הרמ"א בהגהתו הביא את שיטת הרמב"ן והרשב"א, וז"ל:

"ויש אומרים דווקא שאמר מחכיר לחוכר, אבל אם חוכר אמר למחכיר 'בית השלחין אני חוכר ממך', מנכה לו אע"פ שאינו עומד בתוכה".

פירש **הסמ"ע** (סקי"א, ד"ה שאמר מחכיר לחוכר):

"דאז אמרינן כיון דאין על המחכיר להקפיד, ודאי מה שאמר - 'בית השלחין אני חוכר לך', לשם בעלמא נתכוין, דנקרא 'בית השלחין'. מה שאין כן

כשחוכר אמר לו - 'בית השלחין אני חוכר לך', אז מסתמא לקפידא אמר לו, ואפילו אינו עומד בתוכה וגם לא אמר 'זה', הוי קפידא".

השוואת מכר לחכירה

המחלוקת דלעיל היא כאמור בענין מחכיר וחוכר, אולם הקצות החושן קישר זאת לענין מוכר וקונה.

הקצות החושן (סי' שכ"א סק"א, סי' רי"ח סק"א) הביא את השיטות הנ"ל ודן בשיטת הרא"ש, עיי"ש, וכתב:

"והיכא דלוקח אמר למוכר 'מכור לי בית כור', אם מצי למימר 'שמא בעלמא זביני לך' - תליא בפלוגתא, והוא בסי' שכ"א. עיין שם דלדעת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש אין חילוק בין אם אמר מחכיר לחוכר או חוכר למחכיר, מצי אמר - 'שמא בעלמא עיין שם. אם כן הכי נמי אין חילוק, ואפילו אמר לוקח למוכר.

ולדעת הרמ"ה שם והרמב"ן והרשב"א, באומר חוכר למחכיר לא מצי אמר 'שמא בעלמא', הכי נמי באומר לוקח למוכר לא מצי אמר שמא בעלמא זביני..."

מבואר בדבריו שקיימת השוואה בין הנידונים, ובנידונינו נראה שמדובר במקרה בו המוכר הוא מוחזק בממון, ולכן רשאי לקיים את המקח בטענת - "שמא בעלמא זביני לך".

העולה מן האמור: בנידון זה, בו הקונה אמר את שם המוצר שברצונו לקנות והתכוין להגדרתו המילולית, ואילו המוכר טוען שהבין שאין הכוונה דווקא כפי ההגדרה המדוייקת, אלא כפי שמקובל בקרב הקונים לקרותו, קיימת מחלוקת בין השו"ע לרמ"א, וכפי שבאר הקצות החושן:

לדעת השו"ע - יד המוכר על העליונה.

לדעת הרמ"א - יד הקונה על העליונה.

מסקנה

מוכר שהציע לקונה מוצר ונקב בשמו, ואח"כ נתן לקונה מוצר אחר אשר יש הכוללים אותו בשם המוצר שנקט בתחילה - אם הוא מוחזק בממון, ידו על העליונה.

אם הקונה ביקש לקנות מוצר ונקב בשמו, ואח"כ נתן לו המוכר מוצר אחר אשר יש שכוללים אותו בשם המוצר שנקט הקונה:
לשיטת השו"ע - יד המוכר על העליונה.
לשיטת הרמ"א - יד הקונה על העליונה.

ד. קונה המוחזק במוצר כפי פרשנותו

יש לעיין במקרה בו הקונה פירש את שם המוצר שביקש באופן רחב יותר מאשר היה סבור המוכר, כאשר קיים ציבור המפרשים כך את שם המוצר, כגון שביקש 'ספריית עמודים' ובה כלולים בנוסף לעמודים והמדפים, גם הברגים ושאר אביזרי התמיכה של המדפים, וסבר הקונה שכל זה כלול במקח, ואילו המוכר סבר שאין המקח כולל אלא רק את העמודים והמדפים בלבד, והקונה שכבר שילם עבור המקח, החזיק בכל מה שהוא התכוין אליו בעיסקה כפי הפרשנות שהוא נתן ל"שם" שהזכיר, כאשר קיימים אנשים נוספים המפרשים כך את ההזמנה. השאלה היא האם מוציאים מהקונה.

נראה שנידון זה מבואר בדברי הראשונים בסוגיה דלעיל.

רשב"ם ויד רמה - יד המוחזק על העליונה

לפי הסברם של הרשב"ם והיד רמה (שהובא לעיל, סעיף ג), הסיבה שיד המוכר על העליונה, היא מכיון שהמוכר מוחזק והמוציא מחבירו עליו הראיה.

יש ללמוד שלשיטתם גם כאשר הקונה מוחזק, ידו על העליונה, ולא יוכל המוכר לבטל את המקח.

רמב"ן רשב"א ור"ן - דין פסוק במשנה

הרמב"ן (ב"ב שם) כתב:

"ומיהו מדתנן 'לא מכר', מילתא פסיקא תנן, שאפילו דמים ביד הלוקח ומכר לו בקנין או באגב, נותן לו צמד וכופין אותו (את הקונה) ליתן מאתיים, ולא מהניא הכא חזקה דממונא, דכל היכא דתנן 'לא מכר', דינא פסיקא קתני בהו בכלא מתניתין".

וכעין דבריו כתבו הרשב"א והר"ן (שם).

מבואר בזה, שלשיטתם הסיבה שלא מכר את הבקר איננה מכיון שהוא מוחזק, אלא מכיון שזהו דין פסוק במשנה. לכן אפילו אם הקונה מוחזק בממון וגם משך אליו את הצמד והבקר, מוציאים מידו.

מכאן, שהוא הדין לכל מקרה בו נפסק במשנה מה כלול ומה אינו כלול בשם המקח, אם הקונה מוחזק במה שע"פ דברי המשנה אינו כלול בשם המקח - מוציאים מיד הקונה.

הכרעת הפוסקים

פסק הטור (חו"מ סי' ר"כ) כשיטת הרמב"ן והסוברים כמותו, ש"אפילו משך הלוקח הצמד והבקר ולא נתן המעות, מוציאים ממנו הבקר והמעות".

השו"ע (שם ס"ד) העתיק את המשנה, ולא הוסיף את דברי הטור שמוציאים מהמוחזק.

יש ללמוד מכאן שיתכן שלהלכה פסק השו"ע כפי הסבר הרשב"ם שהובא לעיל, דהיינו, שיד המוחזק על העליונה, וכך אמנם מבואר בספר ערוך השלחן (חו"מ ר"כ ס"ז).

באור שיטת הרמב"ן

בדברי הרמב"ן דלעיל (וכן בדברי הרשב"א והר"ן הסוברים כרמב"ן) לא התבאר מה הכוונה לזה שזהו דין פסוק במשנה, ומדוע דין זה שונה מהמבואר בסוגיית "כד וחבית" (ב"ק דף כז ע"א), שיכול המוכר להסתמך על המיעוט ע"מ להחזיק.

הנראה בזה ע"פ המבואר ברמב"ם (פכ"ז הל' מכירה הי"א) לאחר שהגדיר את הכלול בשמות מקח מסויימים כפי העולה מהסוגיות במסכת בבבא בתרא:

"אל ילוז בעינד העיקר הגדול בדברים אלו, שהוא מנהג המדינה והשמות הידועים בייחוד לכל דבר ודבר. ובמקום שאין מנהג ולא שם שהכל אומרים אותו ביחוד בלא שיתוף, הולכין אחר אלו הכללות שבארו חכמים כמו שביארנו".

מבואר בדבריו שכאשר קיים 'מנהג מדינה' להגדיר את המוצר באופן מסויים, הרי המסחר מתנהל על פי זה. ולגבי המוצרים בהם לא קיים 'מנהג מדינה' חכמים קבעו הגדרות, וקביעה זו מחייבת כפי שאר פסקי ההלכות.

לפי זה מבואר היטב ההבדל בין הנידון בצמד ובקר לבין סוגיית כד וחבית. בנידון בצמד ובקר קבעו חכמים שכאשר מוכר "צמד" אין מכירה זו כוללת "בקר", וקביעה זו מחייבת בכל מקום בו לא מקובל על כל אנשי המדינה פרשנות אחרת, לכן פוסקים ע"פ המבואר במשנה גם להוציא ממוחזק. מה שאין כן בסוגיית כד וחבית, בה לא קבעו חכמים מה נחשב כד ומה נחשב חבית. במקרה זה יד המחזיק על העליונה כפי הכלל שהמוציא מחבירו עליו הראיה.

העולה מן האמור לנידונו, שבין לשיטת הרשב"ם ובין לשיטת הרמב"ן, כאשר הקונה החזיק במוצר - ידו על העליונה, אלא אם כן מדובר במקרה בו נפסק במשנה אחרת, שאז לשיטת הרמב"ן מקיימים את דין המשנה אף להוציא ממוחזק, ואילו לשיטת הרשב"ם גם במקרה זה הדין הוא שהמוציא מחבירו עליו הראיה.²⁷⁹

מסקנה

קונה ששילם והחזיק במוצר ע"פ פרשנות שנתן לשם המוצר שציון בתחילת העיסקה, כאשר פרשנות זו מקובלת גם בקרב אנשים נוספים, ואילו המוכר טוען שהכוונה היתה למשמעות מצומצמת יותר - יד הקונה על העליונה.

279. יש להעיר מכאן על המובא בפסקי דין ירושלים (ח"ג עמ' מב-מג) שקיים חילוק בין מקרה בו שם המקח סובל שני פירושים (כד וחבית) וקיים ספק למה התכוין המוכר, ובכה"ג רשאי לטעון שהוא מן המיעוט ואין הולכים בממון אחר הרוב, לבין מקרה בו ההגדרה אחת, אלא שיש שמשמשים באופן רחב יותר (צמד ובקר), ובכה"ג הולכים אחר הרוב, כפי המבואר בטור שמוציאים מהמוחזק.

לאור זאת פסק שם שכאשר סוכם בין הצדדים על תשלום הדולרים ואח"כ נחלקו הצדדים האם הכוונה למטבע עצמו או לשלם את ערכו לפי השער היציג, הדין הוא שצריך לשלם במטבע עצמו. וז"ל (לאחר שהביא את דברי הטור דלעיל):

"נידון דידן דומה ממש לסוגיא דצמד ובקר, שכן עיקר לשון בני אדם לדולר, הינו דולר ממשי ולא שער יציג, והגם שישנם בני אדם שקורין לדולר יציג בשם 'דולר', זה דומה ליש קורין בשם 'צמד' גם לבקר. וכשם שאם מכר את הצמד לא מכר את הבקר, האף שהצמד והבקר והמעוה ביד הלוקח, כמו כן בנידון דידן...".

ע"פ המבואר לעיל נראה שיש מקום לערער על דבריו:

א. הסיבה לפסק הטור שמוציאין מן המוחזק במקרה זה אינה בהכרח מחמת החילוק בין מילה בת שתי משמעויות לבין מילה בת משמעות יחידה אלא שיש שהוסיפו במשמעותה, אלא ע"פ המבואר ברמב"ם שהובא לעיל, שיש מקרים בהם חכמים קבעו גדר מקח למקומות בהם לא קיימת דעה אחידה.

לפי זה, כאשר הדיון הוא על משמעות המילה 'דולר', הרי כיון שחכמים לא נתנו לזה הגדרה, על כרחנו אנו נשארים עם הכלל שאין הולכים בממון אחר הרוב ויד המוחזק על העליונה, וכפי שמבואר בתשובת הריב"ש שהובאה לעיל.

ב. דברי הטור עליהם הסתמך נתונים במחלוקת ראשונים, וכפי שהובא לעיל, נראה שהשו"ע לא סמך עליהם להלכה.

עיינן בכיו"ב בפסקי דין ירושלים (ח"ד עמ' ר"ד) בנידון בו הקונה הזמינה זכוכיות למשקפיים, והמוכר טען שהבין את בקשתה לעדשות פלסטיק, ואילו היא טענה שכוונתה היתה לעדשות העשויות זכוכית, נפסק שם שיד הקונה על העליונה, והיינו מכיון שיש בני אדם שכאשר מדברים בענייני משקפיים משתמשים במונח "זכוכיות" כמילה נרדפת לעדשות, למרות שלמילה "זכוכית" יש משמעות אחת בלבד.

ה. מיעוט מזערי

יש לברר, בנידון דלעיל, כאשר הקונה החזיק במוצר שהוא התכוין אליו בשעת המקח, ולעומתו רוב רובם של בני אדם אינם מפרשים כך את שם המוצר, אולם קיים מיעוט מזערי אשר מפרשים את שם המוצר כפי שטוען המוחזק, האם רשאי להסתמך עליהם ע"מ להחזיק.

נראה לפשוט מהפוסקים שבמקרה זה מוציאים מהמוחזק, כדלקמן.

המהרש"ל בספרו ים של שלמה (ב"ק פ"ג אות א') כתב בהקשר לסוגיית כד וחבית:

"ונראה שלא אמרינן שיכול המוחזק לומר 'אני מן המיעוט' אלא שאיכא ג"כ הרבה בעיר שקורין כך, אע"פ שרוב העיר אין קורין אותו כך, והוא הדין אם אותו האיש מן מדינה אחרת, שיכול לטעון ולומר 'הייתי סובר כמנהג עירי', אבל בשניים או אפילו עשרה נמצאו שקורין כך וכל העיר אין קורין כך, נראה שחן בטילין לגבי כל אנשי העיר".

בהמשך דבריו הביא את דברי הרמב"ם בפכ"ו דהלכות מכירה (שהובאו לעיל) וז"ל:

"וזה עיקר גדול בכל משא ומתן, הולכין אחר לשון אותו בני אדם ואחר המנהג, אבל מקום שאין ידוע בו המנהג ולא שמות מיוחדים, אלא יש קורין כך ויש קורין כך, עושין כמו שפרשו חכמים בפרקים אלו".

נימוקו של המהרש"ל:

"ובודאי לא בא (הרמב"ם) למעט שאין הולכין אחר המיעוט, כי הלכה מפורסמת מכאן היכא שמוחזק בו דאזלינן בתר מיעוטה, ורב פפא שהוא בתראי תירץ מתניתין בכהאי גוונא, אלא בא להודיע לנו היכא שהרוב ידוע ומפורסם, שהוא העיקר, ולא אזלינן בתר המיעוט דמיעוט כמו שפירשתי".

מבואר בדבריו שכאשר קיים "רוב ידוע ומפורסם" הולכים אחריו אף להוציא מן המוחזק ואין מתחשבים במיעוט שבמיעוט. וכן מבואר גם בשו"ת חוות יאיר (סי' ק"ו) שאם קיימים בעיר רק שנים או שלשה שמקפידים בטלה דעתם, והולכים אחר רובא דרובא שאין מקפידים. ועו"ע פד"ר ח"ט עמ' טז.

מסקנה

אם קיים רק מיעוט מזערי שמפרשים או קוראים למוצר באופן שונה מהמשמעות הרגילה, אי אפשר להסתמך עליהם על מנת להחזיק בממון.